

TRADICIJOS IR DABARTIS

Liaudies meistras

Jonas Bugailiškis

KRYŽIAI · SKULPTŪROS · MUZIKOS INSTRUMENTAI · KAUKĖS · ŽAISLAI · INKILAI

BŪTI TILTU TARP PRAEITIES IR DABARTIES

Jonas Bugailiškis – tautodailininkas, medžio drožėjas, skulptorius, muzikos instrumentų ir vaikų žaislų meistras – gimė 1955 metais Rokiškio rajono Ažubalių kaimo pakraštyje buvusiam vieniemyje. Emilijos Purnaitės ir Kazimiero Bugailiško šeimoje buvo aštuntas vaikas. Šiandien jis prisimena: *Iš ankstyvos vaikystės atmintyje išlikęs tik pasiruošimo Kalėdoms vaizdinys – matau atidarytas abiejų pirkios galų duris, užuodžiu kepinių kvapą, matau ant stalo dedamą šieno glėbelį ir tiesiamą baltą staltiesę. Septynerių metų pradėjo lankyti Sriubiškių pradinę mokyklą, buvusią už trijų kilometrų nuo namų.*

Seserys, kaip ir mama, dailiai siuvinėjo, mezgė, nėrė. Patikdavo su jomis nueiti į Ažubalių mišką ar raistą uogauti, grybauti. Ūgtelejęs daugiau laiko praleisdavo su tėvu. Dirbo su juo ūkio darbus, sodino medelius ir kartu meistraudavo: *tėvas mokėjo visus staliaus darbus. Pasidarydavo, kaip žmonės sako, ir šaukštą, ir roges. Jo patiriamas ir padedamas išmokau pasidaryti laivelį, rėmelius nuotraukai, inkilą, lesyklėlę. Labai norėjau dirbti jo įrankiais. Tuo metu geri darbo įrankiai buvo brangūs, o ir nusipirkti buvo ne taip paprasta. Nelabai norėdavo duoti, – atšipindavau.*

Nuo mažens domėjosi senais daiktais: *Turėjau ir muziejų iš vaikiškos fantazijos susikurtą. Susirinkau iš namo palėpės senus nebenaudojamus daiktus, susinešiau į daržinę, sudėlioju pasiėnyje, sukabinau ant sienos. Vienas įdomiausių eksponatų buvo spaustuškai riešutams gliaudyti, tėvo padaryti iš natūraliai išlinkusio beržo, kad nelūžtų. Man tai brangiausias eksponatas iki pat šių dienų, nes būdamas penkiolikos metų netekau ir tėvo.*

Gyvenimas be tėvų nebuvo lengvas, reikėjo įprasti pačiam atlaikyti visus sunkumus. Mokėsi Pandėlio vidurinėje mokykloje, 1971 metais įstojo į Vilniaus II-ąją profesinę statybininkų mokyklą, kurią baigęs buvo pašauktas į armiją. Tarnavo Vidurinėje Azijoje, Frunzėje (dabar – Biškekas). Kaip sugebančiam meistrauti buvo pasiūlyta atnaujinti muziejų. Tai buvo kūrybiškas darbas, ir jam patiko: *gailėjosi, kad neturėjo medžiagų visoms savo idėjoms įgyvendinti. Svajoto po armijos ieškoti darbo muziejuje. Tačiau grįžęs į Vilnių draugo pakalbintas pradėjo dirbti statybose, vėliau tapo bokštinio krano mašinistu. Prisimena: Sėdi aukštai, matai toli, ir laisvės – daug. Skaitai, svajoji, drožinėji. Dirbdamas baigė Vilniaus pirmąją darbo jaunimo pamaininę vakarinę vidurinę mokyklą. Svajoto mokytis toliau, bet atostogos keliaujant Gruzijos karo keliu lemtingai pakeitė svajones – tada sutiko studentę Emiliją Gutkauskaitę, su kuria iki šiol mokosi gyvenimo išminties.*

buvo surengta Bugailiškių darbų paroda ir prasidėjo kultūrinis kūrybinis bendradarbiavimas tarp Lietuvos ir Vokietijos Havelbergo žemės – organizuojamos parodos, koncertai, susitikimai tarp menininkų ir miškininkų. Įsitraukė ir miškininkų ansamblis „Nalšia“, kuris koncertuodavo, o meistras drožinėdavo. Su miškininkais užsimezgę draugystės ryšiai nenutrūko – padėjo įrengti miškininkystės muziejų, skulptūromis papuošė urėdijos, girininkijos aplinką, kasmet dalyvauja jų rengiamose inkilų kėlimo šventėse.

1986 metais gavęs patalpas dirbtuvei ir 1989 metais atsisakęs darbo statybose atsidėjo tik drožybai. Kūrybinė veikla darėsi vis aktyvesnė. Daug keliavo po Lietuvą, senu įpročiu rinko niekam nebereikalingus senovinius daiktus. Taip kilo mintis kurti tautodailės galeriją. Idėja buvo pritarta. Reikėjo patiemis įsirengti patalpas Pacų rūmuose. 1992 metais kurdamas galerijos „Kuparas“ interjerą panaudojo nemažai surinktų baldų (senųjų buities daiktų rinkimas įgavo prasmę). Kaip galerijos atstovas pradėjo dalyvauti parodose, festivaliuose. 1993 metais tapo Tarptautinių folkloro festivalių organizacijos (CIOFF) nariu. Jam buvo patikėta 1996 metais organizuoti Baltijos šalių meno dienas UNESCO būstinėje Paryžiuje (Prancūzija).

Svarbiausias Bugailiškių užsiėmimas – kryždirbystė. Daugiausia jo kryžių, koplytstulpių, stogastulpių ir koplytėlių pastatyta Aukštaitijoje ir Dzūkijoje. Nemažai įvairaus dydžio skulptūrų, ypač angelų ir šventųjų – pavienių ir koplytėlėse įkurdintų.

Siužetus pasaulietinei skulptūrai padiktuoja kasdienybė arba vaikystėje matyti tradicinio kaimo buities vaizdai, girdėti pasakojimai ir paties meistro fantazija. Lyg norėdamas dar labiau prisartinti prie liaudiško muzikavimo tradicijos drožia kaimo muzikantų, pučiančių ragą, grojančių kanklėmis ar armonika skulptūras. Ir sako: *Nors pats ir nemuzikuoju, dirbant ir paties siela pradeda groti. Vaikelį sūpuojančios mamos, pypkę kemšančio senolio ar susigūžusios nuo šalčio piemenaitės skulptūrėlės nedidelės, lyg žaislai, pasakojantys apie tradicinį kaimą ir jo žmones. Daug lauko skulptūrų 2010–2012 metais papuošė Molėtų rajono Jaurio kaimo poilsiavietę prie Bebrusų ežero. Jas dirbo kartu su jaunu skulptoriumi Dainiumi Mačioku. Pasak meistro: *Jaunatviška energija ir vyresniojo patirtis – visada geras rezultatas.**

Atsipalaiduodamas nuo didelių darbų drožia vaikų žaislus: *Drožiant didelį daiktą nukrinta atplaiša. Kartais medžio skiedrelė būna labai panaši į kokį nors gyvūną. – Žiūrėdamas į jos formą ir pamatau gyvūnelį ar paukštelį. Nutariau juos panaudoti žaislų darymui. Žaislai – noras ne tik priminti vaikams, kokiais žaislais žaidė jų bendraamžiai prieš 100 metų, bet ir sudominti taip, kad patys norėtų juos pasidaryti. Juk tada, kai pirktinių žaislų*

KRYŽIAI IR SKULPTŪROS

Kryžiai ir skulptūros Jonui Bugailiškiui yra svarbiausia jo kūrybos dalis, nes: *Kryžiai ir skulptūros – tai kūryba. Drožiu nedarydamas eskizų, visada laikaisi senolių tradicijų, savaip interpretuodamas varijuoju. Droždamas įsijaučiu ir gyvenu tame pasaulyje.* Kryžius, koplytstulpius, koplytėles, stogastulpius daro iš ąžuolo, liepos ir kitokių medžių, užbaigia paties nukaltomis geležinėmis arba medinėmis viršūnėmis. Jie stovi kaimuose, kapinėse, bažnyčių šventoriuose pavieniui, o kartais tampa ansamblio dalimi.

Nejmantrių formų ~7 metrų aukščio kryžiaus stiebe iš abiejų pusių iškalta skulptūros, išpjaustytas geometrinis ornamentas ir pritvirtinta koplytėlė su šventojo skulptūrele. Savita interpretacija – Nukryžiuotojo figūrą kryžmos viduryje pakeičianti Kristaus Išganytojo galva.

Koplytstulpių kompozicija aiški ir paprasta – ant stačiakampio pagrindo pastatytas briaunotas arba apvalus stiebas su koplytėle; koplytėlė atvira, stogelį ir pagrindą jungiančios atramos tiesios arba profiliuotos, stogelis skardinis.

Bugailiškie stogastulpiai skulptūriniai, jų stiebas profiliuotas, dažnai su išdrožtomis skulptūromis; stogelis dažniausiai dvišlaitis.

Lakoniškų formų koplytėlės dėžinės, sukaltos iš lentelių, arba baublinės, išskobtos iš medžio kamieno, su dvišlaičiu arba kūgišku stogeliu.

Meistras yra sukūręs daug įvairių dydžių skulptūrų. Daugiausia – angelų. Jie meniški, spalvingi, kartais vaikiškai linksmi, besisupantys ar trimituojantys. Šventųjų siužetai, iš kurių dažniausi – *Rūpintojėlis, Švč. Mergelė Marija, Šv. Jonas Nepomukas, Šv. Kazimieras, Šv. Jurgis*, – vaizduojami su būdingais atributais, tradiciškai.

Stogastulpis *Mokslu ir prasmingų žinių angelai*, 2010 m. Angelų kalva Trakų r. Būdos k. Aukštis – 7 m

MUZIKOS INSTRUMENTAI

uzikos instrumentų darymas, kaip sako Jonas Bugailiškis, ne kūryba, o amatas, reikalaujantis tikslumo ir išmanymo. Didžioji dalis tradicinių muzikos instrumentų buvo mediniai, todėl juos galėdavo padaryti medžio amatininkai – dailidės, staliai, net ir kubiliai. Svarbu parinkti tinkamą medžiagą, žinoti senuosius medienos, rago, odos apdirbimo būdus. Meistras išmoko tradiciniais būdais pasiruošti reikiamos medienos, žievės, apdoroti ragą, odą, kailį. Jis žino, kad tradicinėms kanklėms naudojama guobos, klevo, liepos, eglės mediena turi būti gerai išdžiovinta: *Reikia, kad iš medžio išeitų gyvybė. Iš gyvo medžio nieko gero nepadarysi, – jis vaikščios, skilinės. Pirmosioms kanklėms panaudojau dar tėtės ruoštą medieną, taip pat ir senų trobesių sienojus. Tinkamiausia yra tik gerai išdžiūvusi, išsigulėjusi. Iš tokios medienos padarytos kanklės ne tik neskilinėja, neaižėja, bet ir gerai skamba.*

Būgnų korpusus tradiciškai skobia iš beržo ar uosio trinkos arba sudeda iš atskirų lentelių, kartais panaudoja seną statinę. Lamzdelius suka iš žilvičio, karklo, alksnio ar drebulės žievės. Žievės trimitus daro iš alksnio žievės ar beržo tošies, susukdamas jas į vamzdį ir suklijuodamas; medinius ragus – iš lenktos uosio, klevo, beržo šakos, apvyniodamas ją beržo tošimi, lininiais siūlais. Rago trimitams naudoja ožio, jaučio ar avino ragus; būgnų membranai – odą. Panaudodamas išdžiovintą kiaulės pūslę su žirniais viduje atkūrė tradicinę pūslinę. Jo padaryta nemažai įvairių tarškantį garsą sukeliančių instrumentų – kleketų, terkšlių, skrabalų; atkurtas vestuvių kvieslio dzingulis. Atkurta ir medinė švilpynė *lakštingala*, kuria švilpaujama pripylus vandens, ir daugybė įvairių pavidalų švilpukų.

Birbynė. Alksnio žievė, žąsies plunksna. Ilgis – 42 cm, skersmuo – 4 cm
Vilioklis. Beržo tošis, žąsies plunksna. Ilgis – 25 cm, skersmuo – 3 cm

Tošėlė. Medis, beržo tošis. Ilgis – 14 cm, skersmuo – 2,5 cm
Švilpynė. Kaulas, medis. Ilgis – 12 cm, skersmuo – 4 cm

Lamzdelis. Medis. Ilgis – 25 cm, skersmuo – 3 cm
Švilpukas. Medis. Ilgis – 10 cm, skersmuo – 1 cm

Sukos su tošele. Medis, tošis. Sukos – 16x5 cm; beržo tošėlė – 8x1,5 cm

Skudučiai. Išdžiovinų bulio stiebų nuopjovos. Ilgis – 15/20 cm, skersmuo – 2 cm

KAUKĖS

Kaukės perteikia linksmą, sąmojingą, triukšmingą, įvairių išdaigų ir juokų kupiną Užgavėnių nuotaiką. Kiekviena išryškina vaizduojamo personažo savybes ir charakterį, todėl kuo nors išsiskiria – didele kumpa nosimi ar kiaulės šnupu, vešliomis žandenomis ar įdubusiais skruostais, iškreipta burna, retais dantimis, keistomis akimis, ragais, barzdotu ar apžėlusiu veidu. Jos išskobtos iš medžio, susuktos iš beržo tošies ar medžio žievės, detalėms panaudoti įvairūs kailiai, arklio šeriai, ožkos ir karvės ragai, pakulos, linai, medžio plaušai, kontrastingų spalvų dažai.

Panaudodamas įvairias technikas ir medžiagas meistras siekia priminti paprotį ir galimybę kiekvienam būti aktyviu šventės dalyviu, gebančiu pagal savo galimybes ir turimas medžiagas pasidaryti kaukę ir įsilieti į šventės vyksmą. Svarbiausia, kad kaukės būtų plonos, lengvos ir patogios ir netrukdytų persirengėliams šokti, dainuoti, pokštauti.

Meistras įsitikinęs, kad reikia atgaivinti tradicinę Užgavėnių šventę, kurioje nebūtų žiūrovų, o visi aktyviai dalyvautų: *Seniau raginti nei vieno nereikėdavo, nes tą dieną buvo galima šmaikštauti ir likti nenubaustam; kai negali pasijuokti viešai, tai gali padaryti per Užgavėnes. Jis pats ne kartą yra buvęs daktaru ir gydęs tabletėmis, kokias galėjo sugalvoti tik medžio meistras, ripkelėmis supjaustydamas medžio šaką. Jis stengiasi atgaivinti ir senus Užgavėnių pokštus: išgirdęs apie medines rankas, kuriomis per Užgavėnes būdavo sveikinamasi, pradėjo jas drožti. Darydamas ne tik tradicinių persirengėlių kaukes paaiškina: Gyvenimas keičiasi, todėl per Užgavėnes gali atsirasti ir kitokių personažų, susijusių su dabarties aktualijomis.*

Kanapinio kaukė. Liepos medis, avikailis, lininės virvutės ir pakulos; balti ir raudoni dažai.
Aukštis – 40 cm, plotis – 20 cm

Giltinēs kaukē. Liepos medis, ašutai. Aukštis – 30 cm, plotis – 18 cm

ŽAISLAI

Žaislai yra tarsi savotiška meistro dėlionė, pasakojanti vaikams apie tradicinį lietuvių kaimą su sodybomis, gyvuliais, paukščiais, mažų ir didelių gyventojų darbais ir pramogomis. Čia atrandi *tvoromis* aptvertas, *medžiais* apsodintas sodybas su iškeltais ant karčių *inkilais*. Pamatai pagrindinį žemdirbio pagalbininką *arklį*, kuriuo jis arė laukus, gabeno rąstus, važiavo į turgų ar *malūną*. Sutinki ir amatininkų – *lentų pjovėją, kalvį*. Nuolatiniai sodybos gyventojai – *vištos, gaidžiai, šuniukai, kačiukai* – gali būti ne tik figūrėlės, bet ir *švilpukai*, kuriais galima paukščių balsus pamėgdžioti ir vaikus palinksminti.

Pagal vaikystėje turėtus senųjų žaislų pavyzdžius meistras atkūrė stumdomus *ridules* ir *karučius*, tampomus paskui save prie virvelės pririštus *ratuotus paukščiukus*. *Milžino klumpė su ratukais* primena vaikams sektas pasakas, o *lankas su strėle, šautuvėlis ir svaidyklė* – girdėtus pasakojimus apie senovės karių ginklus. Atkūrė originalias vikrumą lavinančias *gaudykles*, primenančias *samtį*, į kurį vienu mostelėjimu reikia pataikyti virvele prie jo pritvirtintą rutuliuką, arba *paukštį*, ant kurio snapo tokiu pat mostelėjimu reikia užmauti iš lanksčios šakelės susuktą apskritimą. Sumanesniems vaikams daro *galvosūkius-kryžiokėlius* iš keleto kryžmai sunarstytų tašelių, kuriuos išardyti ir vėl sudėti įmanoma tik laikantis tam tikro nuoseklumo.

Prisimindamas vaikystėje dėliotą *Betliejaus paveikslą* meistras drožia šio siužeto dalyvių figūrėles ir įsivaizduoja, kaip su jomis Kūčių vakarą žaidžia vaikai. Suprasdamas, kad žaislai turi lavinti vaiko vaizduotę, ugdyti kūrybiškumą ir skatinti norą pačiam ką nors pasidaryti, visada mielai pamoko, kaip tam panaudoti paprastas kaladėles, pagaliukus, medžio šakeles, kankorėžius.

Ratukai su kubilėliu. Medis, tošis; drožyba. Ilgis – 33 cm
Ridulė. Medis. Dvėšakio ilgis – 33 cm, ašėlės ilgis – 13 cm
Karutis. Medis; drožyba. Ilgis – 17 cm

Traukinukas. Medis; drožybė. Ilgis – 40 cm, plotis – 8 cm

GAMTA IR KŪRYBA

Inkilai, paukščiai, žvėrių skulptūros ir sodybos puošmenys rodo Jono Bugailišio pasaulėžiūros bendrystę su gamta. Jis yra didelis paukščių mylėtojas, todėl kasmet padaro daugybę inkilų, kad pavasarį sugrįžę paukščiai rastų naujus namus. Inkilus daro uoksinius arba lentelinius, išskobdamas ar išgręždamas trinkelę arba sukaldamas iš lentelių. Kai kurie išsiskiria spalvingumu arba neįprasta – angelo, karaliaičio, bažnyčios, varpinės, paukščio ar žuvies – skulptūra. Meistras paaiškina, kad spalvingi inkilai yra žmogui linksminti, o ne paukščiui, nes jo vaizduotė nėra tokia laki kaip žmogaus. Ir džiaugiasi: *Kuo daugiau inkilų, tuo daugiau paukščių, o kuo daugiau paukščių, tuo linksmiau.*

Išskirtinai mėgstamas paukščio įvaizdis – jie įvairūs, stilizuoti, naivių formų. Kai kurių kūnelis drožiamas iš vientiso medžio, o sparnai ir uodega suformuojami iš balanėlių ar medžio gabaliukų; kartais įtaisomi ant lazdelių, daromi su besisukančiais sparnais. Vieni paliekami natūralaus medžio ar kelių atspalvių, kiti nudažomi, kad būtų ryškūs ir akiai patrauklūs.

Meistro santykio su gamta dalis yra ir miško takams sukurtos skulptūros. Gyvūnai – jo stebėjimo ir fantazijos atspindys. Medyje atgyja ne tik voverės, zuikiai, briedžiai, bet ir vabalai, gyvatės. Vienus pavaizduoja bendrais bruožais, kitus – panaudodamas turimą medžio formą, kitus realistiškai detalizuodamas. Vaizduodamas paukščius detalizuoja galvą, snapą, plunksnas, pozą.

Meistras domisi ir senovės baltų simboliais. Iš to atsiranda nauji kūriniai – sodybos puošmenys, kuriuose užkoduota jam rūpima gyvenimo ir gamtos harmonija.

Vanagas. Molėtų r. Jaurio k.

